

פרשת וישב: הנהגה על-טבעית

א. הקדמה

על דברי הפסוק הפותח את הפרשה: "וַיָּשָׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְוִיר אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, אֵלֶּה תִּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שִׁבְעָה עָשָׂרָה שָׁנָה"¹, מבאר רש"י:

ביקש יעקב לישב בשלוח, קפץ עליו רוגזו של יוסף.

צדיקים מבקשים לישב בשלוח, אומר הקב"ה, לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא, אלא שמבקשים לישב בשלוח בעולם הזה.

ויש לעיין בדברים אלו, מהי ההקפדה על יעקב שביקש לשבת בשלוח כאן בעולם הזה?

בנוסף, יש לבאר את דברי המדרש (בראשית רבה, וישלח פרשה עז) אודות יעקב:

רבי ברכיה בשם רבי סימון אמר, אין כאל ומי כאל ישורון ישראל סבא - מה הקב"ה כתוב בו ונשגב ה' לבדו, אף יעקב ויותר יעקב לבדו.

דברי המדרש חידות המה.

ב. גילוי פנים והסתר פנים

שתי דרכי הנהגה יש לו להקב"ה במציאות; הנהגה טבעית בה נוהג העולם כמנהגו, כאשר גילוי של הקב"ה בו הוא בבחינת הסתר פנים. לעומת זאת, ישנה הנהגה בה מנהיג הקב"ה את עולמו בהנהגה על-טבעית, הנהגה שמתבטאת בשידוד מערכות הטבע.

ב' צורות אלו של הנהגה באות לידי ביטוי במאבקו של יעקב עם שרו של עשיו, מאבק בו נאמר:

"וַיִּנְאַבֶּק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלֹת הַשָּׁחַר וַיָּרָא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיָּנֻעַ בְּכַף יָרְכוֹ"².

דברים אלו מבאר הרשב"א (חידושי אגדות, חולין צא ע"א) בדרך של 'מעשה אבות סימן לבנים'.

לדבריו, ראה שרו של עשיו שלא יוכל לנצח את יעקב עצמו במאבק זה, על כן פגע בבניו אחריו, בְּכַף יָרְכוֹ, להורות על כך שכל עוד בני יעקב בחושך, בגלות בידי בניו של עשיו, ישנו מאבק תמידי בין הכוח המסמל את יצר הרע לבין הכוח המסמל את יצר הטוב.³ ברם, כל זה 'עד עֲלֹת הַשָּׁחַר', כי בעת שיעלה שחר הגאולה נקבל אנו את המלוכה בהר שעיר ונשלוט על שרו של עשיו.

לאור זאת נראה, שליטתו של יצר הרע באה באופן בו ישנה הסתרת פנים, הנהגת הקב"ה את עולמו בדרך הטבע, כאשר חשוף האדם לפגעי היצר. אך בהנהגה של גילוי פנים, הנהגה ניסית מעל הטבע, אין ליצר הרע שליטה באדם.

לאור זאת, המאבק בין שרו של עשיו לבניו של יעקב במשך הדורות מתקיים כל עוד שורר החושך והסתר הפנים. אך כאשר יעלה השחר ואור הגאולה יזרח ותתגלה ההנהגה הגלויה, לא יהיה ליצר הרע מקום לשליטה.

על ההבדל בין צורת ההנהגה בגלות, עם בניו של יעקב, לבין צורת ההנהגה של יעקב עצמו, ניתן ללמוד מדברי האמור: "וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ"⁴ - זריחת השמש, אור הגאולה, הייתה ליעקב טרם בוא

¹ בראשית (לז, א-ב).

² בראשית (לב, כה-כו).

³ ראה: זוהר (וישלח, קע ע"ב) המבאר ששרו של עשיו הוא יצר הרע.

⁴ בראשית (לב, לב).

הגאולה, כי הנהגתו הייתה גלויה, לכן לא שלט בו שרו של עשיו אלא בבניו במשך הדורות שהיו בגלות, בחושך והסתר פנים.

בכך יתבארו דברי המדרש המובא לעיל (אות א): "מה הקב"ה כתוב בו ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, אף יעקב ויותר יעקב לבדו" - כשם שהקב"ה יתגלה בהנהגתו הגלויה 'ביום ההוא', לעתיד לבוא בו יזרח אור הגאולה, כך גם יעקב מונהג בהנהגה זו כבר כעת בתוככי עולם הזה.⁵

ג. הנהגות בעיסוק הגשמי

הגרי"ז (חידושי הגרי"ז על התורה, חיי שרה) הקשה סתירה בין דברי רבי מאיר לדברי רבי נהוראי, שהוא עצמו רבי מאיר: ⁶ רבי מאיר אמר: "לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקייה וקלה",⁷ ואילו רבי נהוראי אמר: "מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה".⁷ וביאר הגרי"ז, ישנן שתי הנהגות שמתבטאות היטב במחלוקת רבי ישמעאל ורבי שמעון בר יוחאי, האם העיסוק בענייני עולם הזה הוא מנהג דרך ארץ, כדעת רבי ישמעאל, שכן הוא דרכו של עולם שהאדם עוסק לפרנסתו בעולם הזה ומשתדל להתקיים בו בגשמיות, ובעתות הפנאי עוסק הוא בתורה. או שמא ההנהגה היא כדעת רשב"י, שאם יעשה כן האדם "תורה מה תהיה עליה", אלא "בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, מלאכתן נעשית ביד אחרים".

הבבלי ברכות (לה ע"ב) מסכם מחלוקת זו כך: "הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן. כרבי שמעון בן יוחי - ולא עלתה בידן".

אולם, **הרמב"ם** (הל' שמיטה ויובל פ"ג ה"ג) הכריע במחלוקת זו כך:

ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להיבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה'... הרי זה נתקדש קודש קודשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזכה לכוהנים ללווים.

לדבריו, ההלכה אמנם נפסקה כרבי ישמעאל, שעל האדם לעסוק בענייני עולם הזה, אך זוהי דרך הנהגה לרבים. אולם, ליחידים יש הנהגה אחרת והיא כמידת רשב"י, שהתנזר מענייני עולם הזה, והיחיד הנוהג כן, "יזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזכה לכוהנים ללווים".

לפי דברים אלו נוכל ליישב את הסתירה בדעת רבי מאיר:

דבריו של רבי מאיר, שיש לאדם ללמד את בנו אומנות ועיסוק בעולם הזה, הם דרך הוראה לרבים כדעת רבי ישמעאל, אך דבריו של רבי נהוראי מורים הם על דרך הנהגת היחיד, למרות שנפסקה ההלכה לרבים כרבי ישמעאל, מ"מ 'איני מלמד את בני', שהוא יחיד, 'אלא תורה'.

⁵ יש לציין לדברי **פני יהושע** (ראש השנה טז ע"ב) המייחס פסוק זה: "ונשגב ה' לבדו ביום ההוא", ליום הכיפורים בו אין לשטן רשות לקטרג, כדברי הבבלי יומא (כ ע"א). ונראה הביאור לאור האמור, ביום הכיפורים ישראל מתעלים לדרגת מלאכים, כמו"ש **פרקי דרבי אליעזר** (פרק מה - הובא בטור, או"ח סי' תרו): "ראה סמאל שלא נמצא בהם ביום הכיפורים חטא. אמר לפניו, ריבון כל העולמים יש לך עם אחד כמלאכי השרת שבשמים, מה מלאכי ישראל אין בהם אכילה ושתייה, כך ישראל אין להם אכילה ושתייה ביו"כ. מה מלאכי השרת שלום ביניהם, יחפי רגל ביום הכיפורים, כך ישראל יחפי רגל ביום הכיפורים... מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא, כך ישראל נקיים מכל חטא ביום הכיפורים. והקב"ה שומע עתירתן של ישראל מן הקטגור שלהם ומכפר... על כל עונותיהם של ישראל ועל כל העם".

א"כ, הנהגתן של ישראל ביו"כ היא הנהגה מעל הטבע, וממילא אין לשטן שליטה בהם ביום זה.

⁶ **בבלי עירובין** (יג ע"א).

⁷ **קידושין** (פב ע"א).

ד. מידת הביטחון

לאור דברים אלו מובנת ההקפדה על יעקב שרצה לשבת בשלוה, "ביקש יעקב לישוב בשלוה". יעקב חי בהנהגה למעלה מן הטבע, בהארת פנים תמידית, אין לו אלא לבטוח בה' ולא לדאוג לחיי עולם הזה. זה מה שאמר לו הקב"ה: "לא דיין לצדיקים מה שמתקן להם לעולם הבא, אלא שמבקשים לישוב בשלוה בעולם הזה", על הצדיק להטיל על ה' יהבו בענייני עולם הזה, כרשב"י.⁸ הדרישה של הקב"ה מיעקב להתנהג במידת היחידים הזוכים לגילוי פנים כאן בעולם הזה, קשורה בהכרח למידתו, שהיה בכוחו להעלות את המציאות הגשמית בעולם הזה אל ייעודה, דבר המקנה למציאות החומרית מעמד של עזר וסיוע לעבודת ה' ולא מעמד עצמאי.⁹ לכן, מידת הביטחון של יעקב ביחס לענייני עולם הזה עולה על הפרק כאשר ביקש לשבת בשלוה. וכדי לעוררו על כך, "קפץ עליו רוגזו של יוסף", המלמד אף הוא על מידת הביטחון, כפי שיש ללמוד מדברי **המדורש** (בראשית רבה, מקץ פרשה פט):

אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו, זה יוסף. ולא פנה אל רהבים, ע"י שאמר לשר המשקים זכרתיני והזכרתיני נתווסף לו שתי שנים.

ודברים אלו סותרים את עצמם, שהרי בתחילת המדרש נאמר שיוסף "שם מבטחו בה'", ובסופו ישנה תוכחה ליוסף שתלה בטחונו בבשר ודם ולא בה'.

ועוד, וכי אין לו לאדם לעשות השתדלות בענייניו?

הביאור הוא לאור דבריו של **רש"י** בתחילת הפרשה המשווה בין קורות חיי יעקב לחיי יוסף. נראה שאין זו סתם השוואה מקרית, שמה שקרה ליעקב קרה גם ליוסף, אלא יש בכך המשכת מידתו של יעקב אצל יוסף:

שמו של יוסף מורה על המשך והוספה, "יוסף ה' לי בן אחר".¹⁰

ירושת תכונה זו של המשכה והוספה באה לו ליוסף מיעקב אביו, "אֵלֶּה תִּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף",¹¹ ומבאר **הזהר** (ח"א פה, א), שהתולדה, המורה על המשכת השפע לעולם, עוברת כעת מיעקב ליוסף. בכך ממשיך יוסף את דרכו של יעקב¹² במגמה להמשכת שפע קדושה רוחנית לעולם החומרי, "הוא הַמְּשִׁבִּיר לְכָל עֵם הָאָרֶץ",¹³ משפיע שפע לארצות הגשמית.

מסירת המגמה מיעקב ליוסף מתבטאת בכתונת הפסים אותה נתן יעקב ליוסף: "וַיִּשְׁאָל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּגָדָיו... וְעֵשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פָּסִים".¹⁴ פסי הכתונת מורים על גוונים שונים וחוסר אחידות. יש בה בכתונת זו שילוב של גוונים שונים, חיי חומר עם חיי רוח הנארגים יחד לכתונת אחת.¹⁵

⁸ ראה בדברי **כלי יקר** (בראשית לז, א): "היה לו לומר וישב יעקב בארץ ישיבת אביו, או ויגר יעקב בארץ מגורי אביו. ועוד, בארץ כנען למה לי. אלא לפי שמאשים את יעקב על שביקש לישוב בעולם הזה ישיבה של קבע להיות כתושב בעולם הזה במקום מגורי אביו, כי אביו לא כן עשה אלא היה בעולם הזה כגר וכאורח נטה ללון".

⁹ ראה מה שביארנו בפרשת וישלח.

¹⁰ **בראשית** (ל, כד).

¹¹ **בראשית** (לז, ב).

¹² על הדמיון בין יעקב לבין יוסף, ראה עוד בדברי **המדורש** (בראשית רבה פד, ו).

¹³ **בראשית** (מב, ו).

¹⁴ **בראשית** (לז, ג).

¹⁵ יש להעיר בהקשר לכך את דברי **הרמב"ן** (שמות כח, ב) הרואה בכתונת פסים סימן לירושא והמשך: "לכבוד ולתפארת - שיהיה נכבד ומפואר במלבושים נכבדים ומפוארים, כמו שאמר הכתוב כחותן יכהן פאר. כי אלה הבגדים לבושי מלכות הן, כדמותן ילבשו המלכים בזמן התורה, כמו שמצינו בכתונת ועשה לו כתונת פסים, שפירושו מרוקמת כדמות פסים, והיא כתונת תשבץ כמו שפירשתי, והלבישו כבן מלכי קדם וכן הדרך במעיל וכתונת". ונראה להביא ראיה לדבריו מדברי הנביא (שמואל ב, יג, יח): "וְעֵלֶיךָ כְּתֹנֶת פָּסִים כִּי כֵן תִּלְבָּשׁוּן בְּנוֹת הַמֶּלֶךְ הַתְּבוֹלֶת מְעִילִים".

שילוב זה בין חיי עולם הזה לחיי הרוח מתעצם בהיות יוסף במצריים, שם באה לידי ביטוי ההתמודדות הרוחנית שלו עם חיי החומר, החל מהניסיון עם אשת פוטיפר, בעת עולם החומר מאיים לבולעו, הוא רואה את דמות דיוקנו של אביו,¹⁶ וכלה בהיותו הממונה על אוצרות המלך. בכל המצבים הללו הקב"ה עוזרו ומסייע בידו: "וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מְצָלִיחַ... כִּי ה' אִתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מְצָלִיחַ בְּיָדוֹ".¹⁷

א"כ, כשם שיעקב חי בהנהגה של גילוי פנים, הנהגה למעלה מהטבע, כך גם ליוסף הייתה הנהגה כזו, אשר אין יכולת ליצר הרע לשלוט בו כפי שלא שלטה ביוסף.¹⁸

בכך נבין את ההקפדה של המדרש על יוסף ששם בטחונו בשר המשקים, מכיוון שהנהגת יוסף היא הנהגת היחיד, כדעת רשב"י, הרי שעליו לשים את בטחונו בה' באופן גמור ללא השתדלות בפנייה אל בשר ודם.

¹⁶ **סוטה** (לו ע"ב).

¹⁷ לשון זו של הצלחה בחסדי ה' מופיעה גם בהמשך (בראשית לט, כז). **רבינו בחיי** (בראשית מא, טז) עמד על כך שבכל עת בה היה יוסף אצל פרעה הוא מזכיר לו שם אלוקים: "ועל הכוונה הזאת יזכיר יוסף שם אלהים תמיד בכל דבריו, אמר: את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה. ואמר עוד: אשר האלהים עושה הראה את פרעה. ואחר כך אמר: כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו".

¹⁸ **ברכות** (כ ע"א).